

KONTEXTY VÝSKUMU KULTÚRNO-KREATÍVNYCH CENTIER NA SLOVENSKU*

Tomáš Winkler

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV Bratislava

Research Contexts of Cultural and Creative Centres in Slovakia

Abstract: Cultural and creative centres are a relatively new phenomenon in the urban environment of Slovakia. Local and state politicians, as well as experts, often automatically link their functioning with the popular urban development concept of creative cities, focusing on the fields of creative economy and creative industries and emphasizing the economic effect of these centres. My qualitative research of the cultural and creative centre Nová Cvernovka in Bratislava showed the thematic diversity of such places in Slovakia and their significant impact on the topics of urban social movements, civic activism, transactional activism, and eventization. Thus, cultural and creative centres are fertile ground (also) for qualitative research in the social sciences. For this reason, a more precise definition of the term and clarification of this scientific concept are needed. The aim of the presented empirical study is to contribute to the definition of cultural and creative centres in Slovakia and to draw attention to several possible areas of their impact on the urban and social environment.

Keywords: cultural and creative centre; creative cities; creative industries; urban social movements; transactional activism

* Štúdiá vznikla v rámci plnenia cieľov vedeckého projektu VEGA č. 2/0064/21 Proces eventizácie vo sviatkovej kultúre Slovenska v 21. storočí, ktorý sa rieši v Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave v rokoch 2021–24.

V poslednom desaťročí sa (aj) v mestskom prostredí na Slovensku môžeme stretnúť s miestami, ktoré združujú umelcov, kultúrnych a kreatívnych pracovníkov a mladých podnikateľov. Na ich pomenovanie používam v štúdií termín „kultúrne a kreatívne centrá“, čím vyjadrujem fakt, že sa tu zainteresovaní venujú svojej umeleckej, tvorivej, pracovnej a aktivistickej činnosti, spájajú sa do rôznych spoluprác a projektov a organizujú verejné podujatia. Kultúrno-kreatívne centrá sú na Slovensku miestom stretnutí, návštevy koncertov, výstav či diskusií a pôdou pre reflektovanie aktuálnych tém. V jazyku mnohých politikov a odborníkov však slovo „kreatívne“ v ich pomenovaní automaticky odkazuje na koncepty kreatívnej ekonomiky, kreatívneho priemyslu a kreatívnych miest. Tie sa stali populárnymi vo verejných politikách rozvoja miest po celom svete a sú aplikované aj na kultúrne a kreatívne centrá na Slovensku. Do popredia sa preto vo verejných politikách dostáva ekonomický potenciál týchto centier.

Kultúrno-kreatívne centrá tvoria aktuálnu tému s presahom do viacerých javov mestského života, napr. do kultúry, kreatívneho priemyslu a občianskej spoločnosti. Ak chceme pochopiť celkové fungovanie týchto miest v kontexte slovenských podmienok a ich vplyv na mestá, je potrebný komplexný pohľad na ne. Je to užitočné z hľadiska vedeckého poznania i praxe – napríklad pre efektívne nastavenie ich finančnej podpory, či pre celkové zlepšenie podmienok ich fungovania. Cieľom štúdie je na príklade dlhodobého výskumu bratislavského kultúrno-kreatívneho centra Nová Cvernovka prispieť k jasnejšiemu vymedzeniu kultúrno-kreatívnych centier v slovenských lokálnych podmienkach a k precizovaniu vedeckého uchopenia tohto fenoménu. Štúdiu možno chápať ako „kompas“ ukazujúci možné smerovania výskumu kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku. Hoci svoj výskum zaraďujem do urbánnej etnológie, kultúrno-kreatívne centrá ponúkajú na Slovensku úrodnú pôdu aj pre výskum ďalších vedných odborov.¹ V štúdií sa sústreďujem na ich výskum v kontexte spoločenských vied. To však neznamená, že spoločenský (príp. aj kultúrny a umelecký) prínos týchto miest má prevažovať nad ich ekonomickým prínosom. Tvrdím skôr, že v súčasných verejných politikách dominujúci ekonomický pohľad na kultúrne a kreatívne centrá, s dôrazom na sféry kreatívnej ekonomiky a kreatívneho priemyslu, nie je plne kompatibilný s aktuálnou realitou týchto centier na Slovensku.

¹ Najmä pre sociálnu antropológiu, sociológiu, kulturoológiu, humánnu geografiu, ekonómiu a urbanistiku.

Kultúrne a kreatívne centrá na Slovensku – pojem a jeho reálny obsah

Ústrednou témou štúdie sú kultúrno-kreatívne centrá. Na úvod treba objasniť, prečo som sa rozhodol pre tento termín a ako ho definujem. V odbornej literatúre sa totiž môžeme stretnúť s rôznymi pomenovaniami pre tieto miesta – napríklad kreatívny klaster (*creative cluster*: Evans 2009; Kind – Meier zu Köcker 2012), kreatívne centrum (*creative center*, *creative hub*: Matheson – Easson 2015; Virani 2015) či kreatívny inkubátor (*creative incubator*: Franco – Haase 2018). Uvedené názvy často odkazujú na prevládajúce funkcie týchto centier. Ako v nasledujúcich kapitolách ukážem, náplň ich činnosti môže byť v slovenských podmienkach rôznorodá. Preto som sa rozhodol používať širší a univerzálnejší termín – kultúrne a kreatívne centrá. Jeho výhodou je, že okrem kreatívneho sektoru združuje aj oblasti kultúry a umenia, čo je pre fungovanie týchto centier na Slovensku dôležité. Vychádzam pri tom z rozdelenia Graeme Evansa (2009), ktorý rozlišuje medzi kultúrnymi a kreatívnymi štvrtkami. Kultúrne štvrte sa zameriavajú na miestny rozvoj, ochranu a podporu identity a miestnu neziskovú kultúru, kým kreatívne štvrte sú viac zacielené na podnikanie a inovácie. V slovenskom kontexte teda kultúrne a kreatívne centrá definujem ako miesta, ktoré združujú ľudí pracujúcich v kultúrnom a kreatívnom sektore (najmä umelcov, kultúrnych pracovníkov a začínajúcich podnikateľov), občianskych aktivistov a neziskové organizácie. Na Slovensku je pre tieto centrá časté spájanie ľudí do rôznych druhov spoluprác v rámci umenia, kultúry, podnikania a občianskeho aktivizmu a vytváranie verejného kultúrneho, umeleckého alebo vzdelávacieho programu.

V slovenských podmienkach sa používa aj ekvivalent „nezávislé kultúrne centrá“. Toto pomenovanie odkazuje na skutočnosť, že tieto centrá u nás vznikajú zvyčajne „zdola“, často v opustených a nevyužívaných budovách vo vlastníctve miest alebo samosprávnych krajov a zaraďujú sa do sféry tzv. nezávislej a nezriaďovanej kultúry. Miera nezávislosti týchto iniciatív je však otázna a ťažko definovateľná, keďže ich existencia závisí aj od formalizovaných štruktúr financovania a býva prítomná aj spolupráca s magistrátmi miest či vedením samosprávnych krajov. Môžeme to vidieť aj na príklade Novej Cvernovky, ktorá vznikla organicky v priestoroch bývalej cverbovej továrne a pri jej vynútenom presťahovaní bolo kľúčové partnerstvo s Bratislavským samosprávnym krajom. Existujúce verejné politiky podpory kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku sú prevažne zamerané na ich cielené zakladanie, s dôrazom na ekonomický prínos týchto centier.

Ich fungovanie sa tak spája s konceptmi kreatívnej ekonomiky, kreatívneho priemyslu a kreatívnych miest, a to z dôvodu, že zvyčajne ide o programy napojené na európske štruktúry. Toho príkladom je i eurofondová výzva prostredkovaná Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky,² ktorá má (okrem iného) za cieľ „rozvoj kreatívneho talentu, jeho podnikateľského ducha a podporu netechnologických inovácií s použitím informačných technológií“, a to najmä pomocou zakladania kreatívnych centier. Kreatívne centrá Ministerstvo kultúry SR definuje ako miesta zamerané na rozmach kultúrneho a kreatívneho priemyslu v regióne (MK SR – MH SR 2019: 3). Eurofondové finančné prostriedky majú slúžiť aj na rekonštrukciu budov, ktorých časť je už v súčasnosti využívaná umelcami a kreatívcami. To však môže ohroziť budúce fungovanie týchto komunít.³

Poukázaním na nekompatibilitu verejných politík s reálnym fungovaním kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku netvrdím, že Ministerstvo kultúry SR (a ďalšie ministerstvá zaoberajúce sa touto agendou) majú začať financovať a zriaďovať nezávislú kultúru, ku ktorej sa väčšina existujúcich centier na Slovensku hlási. Táto vrstva kultúry sa totiž snaží byť zo svojej podstaty nezávislá a apolitická. Kultúrno-kreatívne centrá vznikajúce „zdola“ však ukazujú model, akým spôsobom môžu takéto centrá v slovenských podmienkach fungovať a prinášať nielen ekonomický prínos. To môže byť inšpiráciou aj pre ministerstvá a ich verejnú politiku. Pre prežitie „nezávislých“ kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku je zároveň dôležitá aj spolupráca s územnými samosprávami a vhodné legislatívne a ekonomické nastavenia v sektore kultúry. Pre ich dosiahnutie sú potrebné vzájomná dôvera medzi politickými štruktúrami a nezávislou kultúrou a väčšie povedomie o fungovaní nezávislej kultúry a súčasných kultúrno-kreatívnych centier. K tým môže prispieť, ak sa tejto problematike bude venovať viac vedeckej pozornosti.

² *Integrovaný regionálny operačný program, prioritná os 3 – Mobilizácia kreatívneho potenciálu v regiónoch*. Tento program je spolufinancovaný Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Sprostredkovateľským orgánom programu je Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Príkladmi aplikovania „kreatívnych“ konceptov na verejnú politiku a schémy podpory cieľového zakladania kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku sú aj: *Výzva na zakladanie kreatívnych centier (centralizovaná podpora) a podpora dopytu po kreatívnej tvorbe (emerging talents)* (MK SR, 2019) a *Model centralizovanej podpory (Ilustratívny model fungovania kreatívnych centier v rámci PO3 IROP)* (MK SR – MH SR, 2019).

³ Ako príklad môžeme spomenúť Košice, kde plánovaná rekonštrukcia areálu bývalej tabakovej továrne s účelom otvorenia kreatívneho centra ohrozuje tu sídliace ateliéry. Umelci a kreatívni pracovníci sa boja napríklad nejasných kritérií výberu nových nájomníkov centra či zvýšenia ceny prenájmu. Viac na: <https://dennikn.sk/2280051/v-kosiciach-do-dvoch-rokov-vyrastie-kreativne-centrum-za-18-milionov-len-aby-to-nevytlacilo-tych-ktori-tvorja-kulturu-varuju-umelci> [cit. 2021-02-25].

Nazeranie na kultúrno-kreatívne centrá optikou kreativity (koncepty kreatívneho priemyslu, kreatívnych miest a ich kritika)

Sústredovanie sa verejných politík na ekonomický prínos kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku je dôsledkom celosvetového trendu. Ten vychádza z teórie národnej a miestnej konkurencieschopnosti v kontexte globálnej ekonomiky, ktorú predstavil americký ekonóm Michael E. Porter (1990). Porter vyvinul koncept priemyselného klastra a videl v ňom nový spôsob nazerania na medzinárodné, štátne, regionálne a mestské ekonomiky. Klastre sú geografické koncentrácie vzájomne prepojených spoločností, špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb, spoločností v príbuzných odvetviach a pridružených inštitúcií v konkrétnej oblasti, ktoré súťažia, ale aj spolupracujú (Porter 1990). Deindustrializácia v krajinách západnej Európy a v USA v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia spôsobila okrem hospodárskej reštrukturalizácie aj premenu mestských regiónov, v ktorých sa objavilo množstvo rozsiahlych priestorov. Podobný proces prebehol aj v strednej a východnej Európe po páde socializmu. Mnohé ekonomické a sociálne skupiny hľadali pre svoje aktivity priaznivé prostredie v tunajších mestách. Boli medzi nimi aj umelci, kreatívni ľudia a kultúrni aktivisti (Jocić 2020). Historicky sa kreatívne klastre vyvíjali v spočiatku neformálne – umelci našli lacnejší priestor na založenie ateliérov, často práve v bývalých industriálnych budovách. Takéto klastre a centrá sa v poslednom desaťročí presunuli od spontánneho organického vývoja k plánovanému procesu, ktorý je riadený politickými programami pre hospodársku a kultúrnu prosperitu (Marková 2014: 45). Základy týchto programov tvoria najmä koncepty kreatívnej ekonomiky, kreatívneho priemyslu a kreatívnych miest.

Kreativita sa v kontexte rozvoja miest začala využívať v deväťdesiatych rokoch 20. storočia vo Veľkej Británii a v USA. Vznik spomenutých konceptov podnietil New Labour režim vo Veľkej Británii (1997–2010), počas ktorého sa kultúra a kreativita tlačili do popredia uvažovania tamojšej vlády o znalostnej ekonomike a regenerácii miest. V USA sa kultúra a tvorivosť stali významnými pri pokusoch o revitalizáciu rozpadajúcich sa bývalých industriálnych mestských komunit od deväťdesiatych rokov 20. storočia. Odborníci a politici sa v tejto snahe opierali najmä o diela teoretikov – Richarda Floridu (2002, 2005) a Charlesa Landryho (2000). Predstavy o konceptualizácii kultúry a tvorivosti boli teda v počiatku historicky a geograficky špecifické, no postupne sa stali globálne mobilnými a ovplyvňujúcimi mestské politiky po celom svete, a to

najmä vo forme konceptu tzv. kreatívnych miest (Borén – Young 2016). Tento prístup vidí hlavné zdroje mestského rozvoja a riešenia mestských problémov v kreatívnej ekonomike v zručnosti a v znalostiach jednotlivcov. Pre prilákanie týchto osôb navrhuje podporovať kultúru a umenie a vytvárať tolerantné prostredie a rôznorodé zamestnania. Kreatívne mesto má charakterizovať adekvátna verejná politika, ktorá umožní spoločné fungovanie a spoluprácu mestskej kultúry, médií, zábavného priemyslu a vzdelávania. Dôraz je kladený aj na imidž mesta a na spoluprácu aktérov – lokálnych verejných činiteľov, podnikateľov, občianskych aktivistov a dobrovoľníkov (Zlatá 2018: 31).

Hlavné tézy kreatívnych miest sú založené na koncepte kreatívnej ekonomiky. Ten definujem ako spoločenstvo, kde významnú rolu hrá kreatívna pracovná sila a kreatívne firmy vytvárajúce zoskupenia a komunity. Je výsledkom prechodu od priemyselného hospodárstva k ekonomike znalostnej. Základ kreatívnej ekonomiky tvorí kreatívny priemysel, do ktorého sa zvyčajne zaraďujú mediálny priemysel, film, hudobný priemysel, počítačové hry, výskum a kultúrny priemysel. S ich rozvojom sa postupne vyvinula nová forma pracovnej triedy, ktorá nesie názov kreatívna trieda (Kloudová 2010).

Tieto idey (a spôsoby ich aplikovania do praxe) sú často terčom kritiky zo strany odborníkov a vedcov. Ich slabým miestom je napríklad absencia jasných teoretických definícií pojmov a nejasná hranica medzi termínmi „kultúrny“ a „kreatívny“. Tvorivosť v oblasti kultúry sa totiž líši od iných druhov kreativity a jej dôležitosť presahuje hranice znalostnej ekonomiky. Súčasný populárny spôsob nazerania na kultúrny sektor ako na súčasť širšej kreatívnej ekonomiky ho však zaraďuje do ekonomickej agendy (Galloway – Dunlop 2007: 28–29). Spomínanú nejasnosť hraníc môžeme vidieť aj na príklade Slovenskej republiky, kde agenda kreatívneho priemyslu patrí do pôsobnosti Ministerstva kultúry SR i Ministerstva hospodárstva SR. Súčinnosť týchto dvoch sektorov však môže viesť k spomaľovaniu procesov a k nejednoznačnosti zámerov, ktoré má podpora kreatívneho priemyslu dosiahnuť. Ciele kultúry a hospodárstva totiž nie sú plne kompatibilné a mechanizmy platné v ekonomike nemusia byť použiteľné v kultúre a naopak (Rehák 2014: 601).

Kritizovaná je aj idealizácia týchto konceptov. Jej dôsledkom je časté nekritické preberanie ich základných téz bez výskumu lokálnych špecifik na úrovni štátov, regiónov či miest. Súvisí to s popularitou týchto myšlienok. Väčšie mestá po celom svete sa aktívne zúčastňujú na trende označovania miest za kreatívne. Vidia v tom spôsob, ako prilákať investície v globálnej ekonomike a v medzimestskej konkurencii. Koncept kreatívnych miest sa spája aj s organizáciou a propagáciou veľkých

podujatí a s využívaním kultúrneho kapitálu na ekonomické účely (Jacobsson 2015: 12). To však môže mať aj negatívne dôsledky, ako napríklad sanáciu mestského priestoru pre účely konzumerizmu a cestovného ruchu (Mayer 2013: 9).

Popularitu a šírenie myšlienok kreatívnych miest môžeme sledovať aj v postsocialistických krajinách strednej a východnej Európy. Konceptualizácie využitia kultúry a tvorivosti v rozvoji miest sa časovo prekrývali s koncom štátneho socializmu v krajinách strednej a východnej Európy (1989) a v Sovietskom zväze (1991). Koncept kreatívnych miest ponúkal atraktívne politické riešenia mestám, ktoré sa museli vysporiadať s postsocialistickou transformáciou. Tieto stratégie mali dôležitú symbolickú hodnotu, pretože reprezentovali inovatívnu rozvojovú politiku miest v západnej Európe. Šíreniu tiež kreatívnych miest napomohlo aj rozširovanie Európskej únie, vplyv západných konzultantov a globálnych inštitúcií (napr. Sieť kreatívnych miest UNESCO, ktorá bola založená v roku 2004) a európske medzimestské súťaže zamerané na využitie kultúry (napr. Európske hlavné mesto kultúry) (Borén – Young 2016).

Importovanie konceptu kreatívnych miest sa však dialo (a deje) s relatívne malým rozvíjaním a prepracovaním teórie s ohľadom na špecifiká postsocialistického prostredia. Myšlienka kreatívnych miest je stále pomerne nová a využiteľnosť a efektívnosť mnohých pridružených tiež zatiaľ nie sú v dostatočnej miere overené. Kauzality konceptu sa stále testujú a ich zovšeobecniteľnosť je zatiaľ otázná (Romein – Trip 2012: 27). Namiesto toho, aby tvorcovia politik vychádzali z jedného všeobecného typu kreatívneho mesta, by mali urobiť všetko pre rozvoj osobitých a lokálne zabudovaných kreatívnych odvetví, ktoré odrážajú silné stránky daného regiónu či mesta (Bontje et al. 2011: 99).

V overovaní, precizovaní a v efektívnom aplikovaní ideí kreatívnych miest je dôležitá (aj) úloha vedcov a akademikov. Aj v mnohých vedeckých výskumoch si môžeme všimnúť dôraz na ekonomický efekt ľudskej tvorivosti, napríklad vo forme jeho „merania“ na globálnej, národnej alebo lokálnej úrovni.⁴ Deje sa to zvyčajne zadefinovaním konkrétnych indikátorov a využívaním štatistických metód. Štatistické nástroje používané k podchytieniu a vyhodnoteniu výkonnosti jednotlivých odvetví ekonomiky však nemusia byť vhodné na vyjadrenie činnosti kreatívneho sektoru. Tieto štatistické kategórie, používané na národnej alebo európskej úrovni, sú často príliš široké, takže zhromaždené údaje nie sú porovnateľné (Kloudová 2009: 251).

⁴ Pozri napríklad: Boix et al. 2011; Martin et al. 2015; Kind – Meier zu Köcker 2012; Hudec – Klasová 2016.

Okolnosti, metodológia a lokalita výskumu

Štúdia vychádza zo zistení dizertačného výskumu kultúrno-kreatívneho centra Nová Cvernovka v Bratislave, ktorý prebiehal v rokoch 2017–19. Zameriaval sa na minulé a súčasné fungovanie tohto centra, s dôrazom na oblasť občianskeho (a v užšom zmysle transakčného) aktivizmu. Občiansky aktivizmus definujem ako sériu krokov, ktorých cieľom je určitá sociálna, kultúrna, politická, ekonomická alebo environmentálna zmena. Tieto kroky môžu byť vykonávané jednotlivcami, skupinami alebo hnutiami (Bitušíková 2015a: s. 330). Najmä v postsocialistických krajinách je dôležité skúmať občiansky aktivizmus v širšom zmysle, nielen s dôrazom na organizované formy. Pre tento región sú charakteristické každodenné drobné činy jednotlivcov, ktoré sú prvými krokmi k aktivizmu, no nemusia viesť k verejne viditeľnej kolektívnej činnosti. Tento príklon k individualizmu je podporený i politickou dezilúziou a zakorenenou tendenciou k antikolektivismu, čo je jedným z odkazov socialistickej skúsenosti obyvateľov (Jacobsson – Korolczuk 2019). Pod občianskym aktivizmom som preto nesledoval vo výskume len kolektívne, organizované a formálne aktivity, ale aj iniciatívy a druhy participácie súvisiace s každodenným životom ľudí, ktorí nemusia zákonite považovať samých seba za občianskych aktivistov. V kontexte môjho výskumu v Novej Cvernovke ide napríklad o vzdelávanie verejnosti, otváranie nových tém a konceptov, ktoré nie sú zatiaľ v slovenských podmienkach príliš rozšírené, snahu o zjednodušovanie legislatívnych procesov, zlepšovanie stavu verejného priestoru a vyjadrovanie sa k spoločenským a politickým témam.

Teoretický základ analýzy získaných dát tvorili publikácie zamerané na problematiku mestských sociálnych hnutí a občianskeho aktivizmu v postsocialistickom kontexte strednej a východnej Európy (Jacobsson 2015; Jacobsson – Korolczuk 2019; Bitušíková 2015a, 2015b; Císař 2013) a teoretický koncept transakčného aktivizmu (Petrova – Tarrow 2007; Císař – Navrátil 2010; Diviák – Mazák 2017). Prvou metódou výskumu boli pološtruktúrované rozhovory s ľuďmi pôsobiacimi v Novej Cvernovke – členmi Nadácie Cvernovka a nájomníkmi ateliérov. Celkový počet respondentov bol devätnásť. Pre dlhodobú povahu výskumu boli mimoriadne dôležité opakované rozhovory, vďaka ktorým bolo možné zachytiť organický vývoj fungovania Novej Cvernovky. Ďalšou metódou výskumu bolo štúdium a textová analýza mediálnych výstupov, oficiálnych dokumentov a informácií dostupných na internete. Tie dotvárali obraz o celkovom príbehu a fungovaní Cvernovky a o aktivitách centra vo sfére občianskeho aktivizmu. Mediálne výstupy a správy boli relevantné nielen ako

reflexia súčasnosti, ale aj pre skúmanie vzniku a fungovania Novej Cvernovky v období pred začatím terénneho výskumu, čiže v rokoch 2006–17. Počas výskumu som vykonával i zúčastnené pozorovania, ktoré prebiehali v priestoroch alebo v okolitom areáli Novej Cvernovky. Pozorovaný bol samotný chod Novej Cvernovky a v nej prebiehajúce verejné podujatia. Analýza výskumného materiálu prebiehala formou obsahovej analýzy.

Pre potreby predloženej štúdie je dôležité predstaviť v stručnosti aj prehistóriu mojej výskumnej lokality. Nová Cvernovka pôvodne fungovala pod zaužívaným názvom „Cvernovka“ v priestoroch bývalej cvernovej továrne v Bratislave. Jej začiatky siahajú do roku 2006. Vtedajší majiteľ areálu ponúkol tieto industriálne priestory na prenájom za pomerne nízke ceny, v čoho dôsledku ich začali využívať umelci a kreatívni pracovníci. Cvernovka teda vznikla neformálne a „zdola“, a hoci sa jej fungovanie odvtedy sprofesionalizovalo a zinštitucionalizovalo, stále ho charakterizuje príklon k hodnotám slobody, otvorenosti, diverzity a udržateľnosti.

V roku 2015 sa stal novým majiteľom areálu developer, ktorý tu plánoval v súčasnosti prebiehajúcu výstavbu rezidenčnej a kancelárskej zóny. V decembri 2015 bola založená Nadácia Cvernovka, s cieľom zjednodušiť a zefektívniť proces rokovania s novým majiteľom. K dohode napokon nedošlo, no vďaka vzniknutému partnerstvu Nadácie Cvernovka s Bratislavským samosprávnym krajom sa podarilo presťahovať toto spoločenstvo do opusteného areálu bývalej Strednej priemyselnej školy chemickej na Račianskej ulici, kde od roku 2016 funguje pod názvom Nová Cvernovka. Dnes ju tvorí viac ako 120 ateliérov, prevádzok a kancelárií, v ktorých pôsobí približne 450 umelcov, kreatívnych pracovníkov, začínajúcich podnikateľov a občianskych aktivistov. V súčasnosti je Nová Cvernovka populárnym bodom na kultúrnej mape Bratislavy. Bohatý a tematicky rôznorodý verejný program kultúrno-kreatívneho centra tvoria umelecké festivaly, koncerty, výstavy, diskusie, prednášky a workshopy. Správcom kultúrno-kreatívneho centra je Nadácia Cvernovka, ktorá sa zapája aj do rôznych foriem občianskeho aktivizmu a vyjadruje sa k aktuálnym spoločenským a politickým témam.

Kontexty výskumu kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku

Pre upresňovanie a aplikovanie téz „kreatívnych“ konceptov je dôležité poznať urbánne procesy, sféry kultúry a umenia, ako i spôsob fungovania umeleckých a kreatívnych spoločenstiev v lokálnom kontexte. Jedným zo zatiaľ málo

prebádaných problematík u nás je aj oblasť kultúrno-kreatívnych centier. Je preto na mieste otázka, aké konkrétne funkcie a prebiehajúce aktivity môžeme nájsť v týchto centrách? Zahraničná odborná literatúra (napr. Matheson – Easson 2015; Virani 2015) nazerá na funkcie týchto miest najmä optikou kreatívneho priemyslu. Medzi základné zložky fungovania kultúrno-kreatívnych centier zaraďuje coworking a podnikateľské inkubátory či štúdiá, ktoré nájdeme aj v Novej Cvernovke. Coworking sa zameriava na poskytovanie pracovného zázemia, často aj vo forme tzv. open space, kde v jednej miestnosti pôsobí viac jednotlivcov a malých tímov. Podnikateľské inkubátory ponúkajú ciele služby a podporu pre urýchlenie rastu, finančnej a prevádzkovej stability začínajúcich podnikateľov a firiem (tzv. start-upov), a to s dôrazom na aglomeráciu znalostí, spoločné využívanie zdrojov, inovatívnosť a konkurencieschopnosť (Ayatse et al. 2017). Na podobnom princípe sú založené i štúdiá a ateliéry, ktoré sa však sústreďujú najmä na umeleckú tvorbu. V priestoroch Novej Cvernovky okrem toho sídli aj viaceré iniciatívy občianskeho aktivizmu. Priestorová blízkosť umelcov, kreatívnych pracovníkov, mladých podnikateľov a občianskych aktivistov napomáha vzniku spoluprác, spoločných projektov, a ako neskôr uvidíme, aj transakčného aktivizmu. Táto rôznorodosť funkcií ukazuje, že vedecké výskumy s fókusom na jednotlivé prípadové štúdie sú potrebné pre efektívne vytváranie verejných politík podpory a financovania kreatívneho priemyslu a kultúrno-kreatívnych centier. Ich cieľom by malo byť prispôbenie týchto centier skutočným potrebám ľudí z kultúry, umenia a kreatívneho priemyslu a nadväznosť na už zabehnuté aktivity. Verejné politiky by mali reflektovať aj skutočnosť, že časť tu prebiehajúcich činností neprináša priamy a okamžitý ekonomický efekt. Príkladom je organizovanie verejných kultúrnych či vzdelávacích podujatí, ktoré majú dôležitú úlohu pri prezentovaní (a prípadnom následnom predaji) umeleckých diel či pri šírení informácií, poznatkov a know-how.

Napriek početným spoluprácam nemožno na osadenstvo nájomníkov tohto centra nazeráť ako na jednoliatu a nekritickú skupinu ľudí. Aj samotnú Novú Cvernovku vnímajú nájomníci rôznymi spôsobmi. V činnosti niektorých prevažuje oblasť občianskeho aktivizmu, u iných je dôraz na umeleckú tvorbu. A kým pre niekoho je toto centrum skôr pracovným miestom, mnohí ľudia vo svojich ateliéroch v prípade potreby aj prespávajú. Odlišnosti sú aj v názoroch niektorých ľudí na mieru participácie nájomníkov na rozhodovacích procesoch a na vnútornom živote Novej Cvernovky. Pre fungovanie tohto kultúrno-kreatívneho centra bolo preto dôležité nastaviť vnútorné procesy (spolu)rozhodovania a informovania nájomníkov zo strany Nadácie Cvernovka a riešenie

každodenných problémov „spolužitia“ tu pôsobiacich ľudí. Najmä väčšie kultúrno-kreatívne centrá, združujúce aj stálych nájomníkov a disponujúce istou organizačnou štruktúrou, môžu byť preto podnetným prostredím i pre výskumy organizačnej antropológie, sociológie či organizačnej psychológie.

Pri skúmaní kultúrnych a kreatívnych centier nemožno ignorovať ani tému ich vplyvu na mestské prostredie. V prípade Novej Cvernovky sú dôležité i nové služby, ktoré prináša do tejto časti mesta. Jej okolie tvoria prevažne rezidenčné štvrte Biely Kríž a Krasňany, tvorené staršími rodinnými a obytnými domami, a priemyselná oblasť bývalého chemického podniku Istrochem. Je tu však prítomná aj intenzívna výstavba nového rezidenčného bývania. Okolité štvrte teda na jednej strane ustávajú vo svojej výrobnjej a priemyselnej funkcii, na druhej strane sa menia na obytnú oblasť so zvyšujúcim sa počtom obyvateľov. V roku 2017 vykonaný participatívny socio-ekonomický audit okolitého územia ukázal, že v tejto oblasti absentovalo kultúrne vybavenie a za kultúrou a vzdelávaním museli obyvatelia dochádzať do iných častí Bratislavy. Okolité územie navyše poskytovalo minimálne možnosti na športovanie a relaxáciu a absentovali tu aj denné nákupné možnosti, gastronómické služby a verejné zdravotnícke zariadenia (Sidorová 2017: 34–36). Nová Cvernovka priniesla do týchto štvrtí niektoré z absentujúcich funkcií. Ide o kultúrny, umelecký a vzdelávací program; gastronómické služby; predajňu ponúkajúcu výtvy slovenských umelcov a dizajnérov (najmä oblečenie, hudbu, knihy a výtvarné umenie); predajňu oblečenia a módných doplnkov prevažne z použitých materiálov a lokálnych zdrojov a verejnú knižnicu mestskej časti Nové Mesto. Vonkajší areál centra ponúka aj malé detské ihrisko a posedenie s pódium, využívané v letnom období aj na kultúrny a spoločenský program. V súčasnosti je v realizácii aj projekt premeny okolitého areálu Novej Cvernovky na nový verejný park.

Činnosť Novej Cvernovky prináša prínos aj v celomestskom kontexte. Tak ako verejný program, aj služby ponúkané Novou Cvernovkou reflektujú hodnoty environmentálnej udržateľnosti, preferovania lokálnych produktov, umenia a inovatívnych prístupov. Tie lákajú najmä mladších obyvateľov so vzťahom k týmto hodnotám z celej Bratislavy. Celomestský presah má aj kultúrno-umelecký a vzdelávací program, ktoré charakterizuje rôznorodosť zastúpených tém a umeleckých a hudobných žánrov. Pritiahnutím niektorých funkcií do okrajových štvrtí s cieľom ich oživenia tak do istej miery dochádza k decentralizácii mesta, čo je aj jedným z deklarovaných cieľov Nadácie Cvernovka. Dlhodobým dôsledkom takejto decentralizácie mesta môže byť proces džentrifikácie. Ide o ekonomický a sociálny proces, v rámci ktorého privátny kapitál, individuálni

vlastníci a nájomníci reinvestujú prostriedky do zanedbanejších mestských štvrtí revitalizáciou bytového fondu a výstavbou nových bytových jednotiek. Džentrifikácia je graduálny proces, prebiehajúci v jednom bloku a postupne meniaci lokálne komerčné a rezidenčné prostredie vytláčaním pôvodných obyvateľov neschopných dovoliť si život v týchto štvrtiach s rastúcimi nájmami, daňami z nehnuteľnosti či novými podnikmi zameranými na bohatšiu klientelu (Pérez 2004: 139). Z toho prameniari odsun obyvateľstva sa zaraďuje medzi negatíva džentrifikácie, tento proces však môže priniesť aj pozitívne zmeny, ako napríklad zníženie sadzieb trestnej činnosti a zvýšenú ekonomickú aktivitu v danej časti mesta (Rochovská – Ondoš – Miláčková 2013: 136–137). Nová Cvernovka sídli na svojom súčasnom mieste štvrtý rok a hoci sa za ten čas stala dôležitým kultúrnym a spoločenským centrom, stále je to pomerne krátka doba v kontexte sledovania procesov džentrifikácie. Prebiehajúca rezidenčná výstavba, dobrá dopravná dostupnosť z centra mesta vďaka električkovej trati a prítomnosť nevyužitých pozemkov v podobe bývalých priemyselných areálov však naznačujú, že v budúcnosti môže ísť o dôležité transformačné územie Bratislavy.

Keďže pre činnosť kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku je typické organizovanie verejných podujatí rôzneho druhu, pri ich výskume sú aplikovateľné i koncepty eventizácie a festivalizácie. Prvý menovaný odkazuje na *event*, čiže na plánovitú tematickú udalosť, ktorá ponúka ľuďom zábavu, pocit jedinečnosti, nekaždodennosti a zážitku aspoň dočasnej spolupatričnosti (Gebhardt 2000: 18 cit. in Popelková 2019: 278). Proces eventizácie je obzvlášť prítomný v súčasnom mestskom prostredí. Mesto už totiž nie je len kulisou mestských podujatí, ale postupne sa stalo kľúčovou súčasťou ich spotreby (Richards – Palmer 2010). Pre Novú Cvernovku je charakteristické i (spolu)organizovanie festivalov.⁵ Najväčším podujatím centra je každoročný *1. MÁJ – Deň otvorených ateliérov*, ktorý z pôvodne menšieho komunitného podujatia postupne vyrástol na populárny multižánrový festival celomestského významu s dennou návštevnosťou približne 9000 ľudí. Fenomén festivalizácie patrí k spoločným determinantom súčasného sviatkovania. Rôzne druhy umenia či voľnočasových aktivít si prepožičiavajú model festivalu, aby sa lepšie presadili v spleti konkurenčných ponúk. V kontexte turizmu je festivalizácia účinným spôsobom pripísania znaku miestu a dôležitým urbánnym rituálom, ktorého potenciálom je zatraktívnenie

⁵ Príkladmi festivalov Novej Cvernovky sú literárny festival *Autoriáda*, hudobný festival *Sharpe* či festival súčasného umenia a udržateľnosti s názvom *Festival Nasuti*.

živého priestoru a koncentrovanie diverzity (Darulová 2017: 11). Kultúrne podujatia sa teda stali ústrednou súčasťou procesov mestského rozvoja a revitalizácie, tak ako aj kultúrna produkcia sa stáva dôležitým prvkom mestskej ekonomiky (Richards – Palmer 2010).

Kultúrno-kreatívne centrum ako dejisko občianskeho aktivizmu

Vplyv Novej Cvernovky na mestské prostredie nie je prítomný len v podobe ponúkaných služieb a funkcií či organizovania verejných podujatí. Pozorovateľný je aj spoločenský prínos tohto kultúrno-kreatívneho centra. Ten je dôsledkom širokej škály občianskeho aktivizmu, ktorý tu prebieha, respektíve do ktorého sa Nová Cvernovka zapája. Na základe svojho výskumu som identifikoval 5 základných typov občianskeho aktivizmu spojených s fungovaním Novej Cvernovky.

Prvým je mobilizácia verejnosti zo strany Cvernovky. Patria sem (1.) reakcie obyvateľov na udalosti spojené s Cvernovkou (najmä na zbúranie niektorých objektov areálu v roku 2012) a (2.) vedomá mobilizácia ľudí zo strany Cvernovky (crowdfundingové kampane, organizovanie brigád pri rekonštrukcii a participatívne plánovania budúcej podoby centra). Podľa švédskej sociologičky Kerstin Jacobssonovej (2015) je tento druh mestskej participácie „zdola“ typický pre región strednej a východnej Európy a bol dlho ignorovaný pri výskumoch občianskeho aktivizmu. Mobilizácia občanov sa často dotýka tém privatizácie a komodifikácie priestoru miest a ochrany kultúrneho dedičstva, ktoré sa spájajú i s celkovým príbehom Cvernovky.

Druhým zisteným typom aktivizmu je zapájanie sa Nadácie Cvernovka do spoluprác pri zvyšovaní povedomia (politikov, územných samospráv i samotných obyvateľov) o fungovaní kultúrno-kreatívnych centier. Partnermi týchto aktivít sú územné samosprávy a podobne zamerané kultúrno-kreatívne centrá na Slovensku i v zahraničí.⁶ V spojitosti s týmito prejavmi v rozhovoroch často odznieval aj termín „budovanie dôvery“. Súvisí to s nízkou úrovňou všeobecnej dôvery v kolektívne konanie a s dezilúziou voči politickým autoritám, čo sú typické črty postsocialistických krajín (Jacobsson 2015). Tieto príklady možno zaradiť do tzv. transakčného aktivizmu, ktorý je v štátoch strednej a východnej

⁶ Z územných samospráv spolupracuje Nadácia Cvernovka vo sfére občianskeho aktivizmu najmä s Bratislavským samosprávnym krajom a s Trnavským samosprávnym krajom. Príkladom spoločných iniciatív s inými kultúrno-kreatívnymi centrami na Slovensku je *Anténa – sieť pre nezávislú kultúru*. V európskom kontexte je Nadácia Cvernovka členom siete *Trans Europe Halls*.

Európy rozšírený (Jacobsson 2015; Císař 2013). Transakčný aktivizmus (najmä vo forme spoluprác a spoločných projektov) je charakteristický aj pre ostatné zistené typy občianskeho aktivizmu v Novej Cvernovke, a preto sa k nemu ešte v texte vrátim.

Tretím pre Cvernovku typickým druhom občianskeho aktivizmu je reagovanie na aktuálne spoločenské a politické udalosti. Jeho najdôležitejšími príkladmi sú aktivity Novej Cvernovky súvisiace s vraždou Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej na jar 2018 a s nasledovnou občianskou iniciatívou *Za slušné Slovensko*. Nová Cvernovka sa zapojila aj do iniciatívy, ktorá kritizovala činnosť Ministerstva kultúry Slovenskej republiky (*Stojíme pri kultúre*), a do výzvy odbornej a kultúrnej obce bývalej vláde SR, médiám a verejnosti ku klimatickej kríze s názvom *Nestrácajme čas*.

Nová Cvernovka je aktívna aj v oblasti vzdelávania verejnosti a šírenia osvetu. Prednášky, výstavy a workshopy, organizované centrálnne alebo na v jednotlivých ateliéroch, zastupujú množstvo tém – napríklad veda, rozvoj a históriu Bratislavy, environmentálnu udržateľnosť, osobnostný rozvoj, ochranu priemyselnej architektúry atď. Typické pre prejavy edukačného aktivizmu v Novej Cvernovke je spájanie sfér umenia a kultúry so vzdelávaním.

Piaty typ občianskeho aktivizmu v Novej Cvernovke zahŕňa reflektovanie a praktické aplikovanie tém a konceptov, ktoré ešte nie sú na Slovensku zaužívané a rozšírené. Sú nimi napríklad rôzne aspekty pomalého a trvalo udržateľného životného štýlu, environmentálna udržateľnosť a ekologické stavebné inovácie, prevádzkovanie komunitnej záhrady a sociálne bývanie na základe princípu *housing first*. Tieto prejavy súvisia s konceptom progresívneho modernizmu (Jacobsson 2015), ktorý zahŕňa príklon k moderným prístupom, odmietanie niektorých častí socialistickej minulosti a hľadanie svojej pozície v rámci Európy a vo vzťahu k „západu“. Deje sa tak aj vďaka informovanosti občanov o globálnych témach prostredníctvom médií a internetu a vďaka skúsenostiam prevažne mladých aktívnych občanov získaných v zahraničí. Prejavuje sa to aj častým aplikovaním globálnych konceptov v lokálnom kontexte v regióne (Bitušíková 2015b).

Ako bolo spomenuté, v rámci horeuvedených typov občianskeho aktivizmu v činnosti Novej Cvernovky sa môžeme stretnúť s mnohými prejavmi transakčného aktivizmu. Teoretický koncept transakčného aktivizmu bol prvýkrát zadaný Tsvetou Petrovou a Sidney Tarrowom (2007), ktorí pre prekonanie tvrdenia o slabej a nerozvinutej občianskej spoločnosti v postsocialistických krajinách strednej a východnej Európy konceptualizovali občiansky aktivizmus

do dvoch dimenzií: individuálnej a vzťahovej. Individuálnu úroveň nazývajú participatčným aktivizmom (*participatory activism*) a chápu pod ním účasť obyvateľov na občianskom živote, vo formálnych organizáciách, aktivitách záujmových skupín, hlasovaniach a voľbách. Práve táto oblasť bola často predmetom výskumov a prieskumov zameraných na občiansku spoločnosť postsocialistických krajín a na ich základe vznikol prevládajúci názor o slabosti a nedostatočnom rozvoji občianskej spoločnosti v regióne. V prípade vzťahovej dimenzie však Petrova a Tarrow identifikovali v týchto krajinách rozmach občianskej spoločnosti založenej na laterálnych a vertikálnych vzťahoch. Túto dimenziu participácie nazývajú transakčným aktivizmom a radia do neho trvácne a dočasné väzby medzi organizovanými mimovládnyimi aktérmi, respektíve medzi nimi, verejnými činiteľmi a inými inštitúciami. Transakčný aktivizmus teda zahŕňa všetky druhy transakcií vrátane výmeny zdrojov, koalícií budovaných okolo rôznych politických otázok, spolupráce s aktérmi občianskej spoločnosti naprieč rôznymi odvetviami a interakciu s elitami. Koncept transakčného aktivizmu umožňuje vidieť relatívne bohaté interakcie medzi rôznymi aktérmi občianskej spoločnosti, aj keď týmto aktérom v regióne strednej a východnej Európy zvyčajne chýba schopnosť mobilizovať veľké množstvo jednotlivcov. Preto je transakčný aktivizmus charakteristickým znakom občianskeho aktivizmu v postsocialistickom prostredí (Císař – Navrátil 2010: 3–4) a tento pojem prebrali aj ďalší vedci zaoberajúci sa sociálnymi hnutiami v regióne strednej a východnej Európe (napr. Piotrowski 2015; Císař 2013; Bitušíková 2015a). Výskum prostredia Novej Cvernovky ukázal, že aj transakčný aktivizmus môže viesť k mobilizácii ľudí (najmä vo forme crowdfundingových kampaní a petícií), ak reflektuje aktuálne spoločenské, politické alebo environmentálne témy a ak sa do neho zapájajú etablované organizácie s už vytvorenou skupinou podporovateľov a sympatizantov.

Nadácia Cvernovka⁷ v rámci transakčného aktivizmu spolupracuje najmä s inými aktérmi mimovládneho sektora, so subjektmi štátnej sféry (najmä s územnými samosprávami a štátnymi vzdelávacími inštitúciami) a v menšej miere i so súkromnou sférou (s médiami) a verejnosťou. Akčný repertoár týchto spoluprác tvoria predovšetkým spolupráca pri organizovaní podujatí, vytváranie spoločných platforiem, občianskych iniciatív a petícií, ovplyvňovanie verejných

⁷ Narábam s termínom „Nadácia Cvernovka“, pretože základnou organizačnou jednotkou analýzy transakčného aktivizmu bol tento subjekt. Takéto vymedzenie umožnilo zachytiť aj spolupráce a transakcie medzi aktérmi aj vo vnútri kultúrno-kreatívneho centra Nová Cvernovka. Pre výsledky analýzy transakčného aktivizmu Nadácie Cvernovka pozri: Winkler 2020.

politik a podmienok fungovania kultúrno-kreatívnych centier s využitím znalostí a skúseností Nadácie Cvernovka, proaktivita smerom k médiám v snahe získať podporu verejnosti a crowdfundingové kampane. Tieto aktivity ukazujú, že výskum niektorých kultúrno-kreatívnych centier môže prispieť aj k poznaniu zatiaľ pomerne málo skúmaného teoretického konceptu transakčného aktivizmu. Ide pritom o problematiku s možným presahom do viacerých vedných odborov – do sociálnej, urbánnej či organizačnej antropológie, sociológie, humánnej geografie či ekonómie.

Cieľom predkladanej štúdie nie je priniesť rozsiahlu analýzu občianskeho a transakčného aktivizmu v Novej Cvernovke. Ich stručný prehľad však ilustruje, že kultúrno-kreatívne centrá môžu byť v našich podmienkach aktívne aj v rôznych oblastiach občianskeho aktivizmu a pri ich skúmaní a analýze možno využiť aj teoretické koncepty mestských sociálnych hnutí či transakčného aktivizmu. Pre objektivnosť treba dodať, že môj výskum sa týkal jedného z najväčších kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku a uvedené charakteristiky nemusia v plnej miere platiť aj pri iných centrách. Dostupná literatúra však naznačuje, že spoločenská funkcia je vo väčšej či menšej miere prítomná i v ďalších podobných zariadeniach na Slovensku.⁸

Slovenská urbánna antropológička Alexandra Bitušíková (2015b: 122) sa prikláňa k terminológii Stuarta Hodkinsona a Paula Chattertona, ktorí podobné miesta nazývajú „sociálnymi centrami“. Tie sa najprv objavili v osemdesiatych rokoch 20. storočia a znovu začali vznikať v deväťdesiatych rokoch, po tom, čo antikapitalistické a antineoliberálne mestské skupiny a hnutia obsadzovali opustené a vyprázdnené mestské priestory a premenili ich na bezplatné, nekomerčné centrá pre politiku, zábavu a stretávanie sa aktívnych občanov. Tieto miesta spájajú rôzne fragmenty sociálnych hnutí pod jednu strechu a umožňujú ich dialóg, vzájomný vplyv a zjednotenie (Hodkinson – Chatterton 2006: 310 cit. in Bitušíková 2015b: 122).

⁸ Napríklad Záhrada – centrum nezávislej kultúry sa stalo spoločným domovom rôznych komunit a aktivistov v Banskej Bystrici. Ponúka širokú škálu interaktívnych kultúrnych a vzdelávacích programov pre rozmanité publikum a prispieva k posilňovaniu občianskej participácie a angažovanosti v meste. Zároveň ukazuje prepojenia miestneho aktivizmu s globálnymi témami a agendami a demonštruje spôsoby, akými sú tieto praktiky uchopené a vnímané lokálne (Bitušíková 2015b: 122). O spoločenskej funkcii kultúrno-kreatívnych centier na Slovensku sa môžeme dočítať aj v publikácii „Nepredať! Zveladiť!“ (Sidorová et al. 2020).

Záver

Zakladanie a prevádzkovanie kultúrno-kreatívnych centier sa postupne stáva trendom aj v zemepisných šírkach strednej a východnej Európy. Prostredníctvom populárnych konceptov kreatívneho priemyslu a kreatívnych miest je často zdôrazňovaný príspevok týchto centier do lokálnych či globálnych ekonomík. Tieto koncepty predstavujú inštrumentálnu politiku, ktorá sa usiluje o poňatie kultúry a kreativity ako prostriedku pre dosiahnutie rôznych (prevažne ekonomických) cieľov. Dochádza tak k tzv. komodifikácii kultúry (Zlatá 2018: 30–31). Tento jav je prítomný aj v slovenských podmienkach – verejné politiky sú zamerané predovšetkým na podporu kreatívneho priemyslu a zdôrazňujú ekonomický prínos kultúrno-kreatívnych centier. Prípadová štúdia bratislavskej Novej Cvernovky ilustruje, že v slovenských podmienkach je v súčasnosti dôležitý aj kultúrny a spoločenský vplyv už existujúcich kultúrno-kreatívnych centier. Pre dôkladnejšie poznanie týchto miest je potrebná výraznejšia multidisciplinárna vedecká pozornosť, ku ktorej má predkladaná štúdia ambíciu prispieť. Jej základom je dlhodobý kvalitatívny výskum kultúrno-kreatívneho centra Nová Cvernovka v Bratislave. Tá je príkladom centra, ktoré vzniklo organicky a „zdola“, a jej fungovanie poukazuje na ďalšie možné funkcie týchto miest. Samotný pojem „kultúrno-kreatívne centrá“, a ďalšie používané termíny, totiž neodkazujú na homogénny typ zriadenia. Takéto centrá môžu zastupovať rôzne funkcie aj v rámci kultúry, umenia, kreatívneho priemyslu či občianskej spoločnosti – napr. usporiadanie podujatí, poskytovanie zázemia pre umeleckú tvorbu a pracovnú činnosť či ponúkание rezidenčných pobytov pre umelcov. Preto treba predchádzať zovšeobecňovaniu činnosti a fungovania kultúrno-kreatívnych centier, k čomu pomôže aj sústredenie (aj vedeckej) pozornosti na konkrétne prípadové štúdie.

Nová Cvernovka premenila pôvodne zanedbaný a opustený areál na verejný priestor – či už v zmysle fyzického priestoru verejne prístupného prízemie budovy a časti okolitého areálu, alebo ponúkaním kultúrnych, vzdelávacích a sociálnych služieb. To je dôležité aj z dôvodu, že kultúrno-kreatívne centrum sídli vo štvrti, ktorá sa postupne mení z priemyselnej na prevažne rezidenčnú, a mnohé zo služieb tu absentovali. V celomestskom kontexte možno Novú Cvernovku považovať za jedno z najväčších centier umenia a kultúry v Bratislave, dôležité sú však aj ďalšie oblasti reflektované vo verejnom programe centra (vzdelávanie, občianska spoločnosť, environmentálna udržateľnosť). Vďaka organizovaniu podujatí a rôznych druhov festivalov ponúkajú

kultúrno-kreatívne centrá na Slovensku úrodnú pôdu aj pre výskum eventizácie a festivalizácie. Nové funkcie a vplyv kultúrno-kreatívnych centier na transformáciu okolitej štvrte však môže mať za dôsledok v dlhodobom horizonte aj proces džentrifikácie.

Novú Cvernovku charakterizuje aj množstvo prejavov občianskeho aktivizmu, ktoré boli vo výskume klasifikované do piatich typov – (1.) mobilizácie verejnosti zo strany Cvernovky, (2.) spolupráce s inými subjektmi pri zvyšovaní povedomia o fungovaní kultúrno-kreatívnych centier, (3.) reagovania na aktuálne spoločenské a politické udalosti, (4.) vzdelávania verejnosti a šírenia osvety a (5.) aplikovania „nových“ tém a konceptov. Nová Cvernovka je teda subjekt, ktorý sa vyjadruje k mnohým aktuálnym spoločenským, politickým a environmentálnym témam. Deje sa to nielen reflexiou týchto tém v kultúrnom a vzdelávacom programe centra, ale aj spoluvytváraním rôznych iniciatív, zapájaním sa do občianskych platforiem či popularizáciou a využívaním niektorých inovatívnych konceptov. Prítomná je aj schopnosť Cvernovky osloviť a mobilizovať verejnosť a svojich sympatizantov, ktorá sa prejavila predovšetkým počas sťahovania sa do súčasných priestorov vo forme dvoch úspešných crowdfundingových kampaní. Aktívne zapájanie sa Cvernovky do občianskeho aktivizmu (a do rôznych druhov spoluprác v rámci neho) ukazuje, že na výskum kultúrno-kreatívnych centier môžu byť v slovenských podmienkach aplikované aj teoretické koncepty mestských sociálnych hnutí a transakčného aktivizmu.

Tomáš Winkler pôsobí ako vedecký pracovník na Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave. Svoju dizertačnú prácu o rôznych aspektoch občianskeho aktivizmu v bratislavskom kultúrno-kreatívnom centre Nová Cvernovka obhájil v roku 2020. Jeho hlavným odborným záujmom je výskum postsocialistických premien mestského prostredia s dôrazom na problematiku mestských sociálnych hnutí, občianskeho aktivizmu, kultúrno-kreatívnych centier, kreatívneho priemyslu a eventizácie. Kontakt: tomas.winkler@savba.sk

Pramene a literatúra

- Ayatse, Fidelis A. – Kwahar, Nguwasen – Iyortsuun, Akuraun S. 2017. „Business Incubation Process and Firm Performance. An Empirical Review.“ *Journal of Global Entrepreneurship Research* 7, 2017, č. príspevku: 2, bez číslovania strán.
- Babin, Lukáš – Milotová, Barbora. 2012. „Different Views on the Definition of the Creative Economy and Creative Industries.“ *Region Direct* 2012, 2: 36–57.
- Bitušíková, Alexandra. 2015a. „Urban Activism in Central and Eastern Europe. A Theoretical Framework.“ *Slovenský národopis* 63, 2015, 4: 326–338.
- Bitušíková, Alexandra. 2015b. „New Urban Activism in Slovakia. The Case of Banská Bystrica.“ Pp. 115–130 in Hana Cervinkova – Michal Buchowski – Zdeněk Uherek (eds.): *Rethinking Ethnography in Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Boix, Rafael – Lazzeretti, Luciana – Hervàs-Oliver, José Luis – De Miguel Molina, Bianca – Borja Trujillo, Ruiz. 2011. „Creative Clusters in Europe. A Microdata Approach.“ *European Regional Science Association: New Challenges for European Regions and Urban Areas in a Globalised World*, Barcelona, 30 August – 3 September.
- Bontje, Marco – Musterd, Sako – Kovács, Zoltán – Murie, Alan. 2011. „Pathways toward European Creative-knowledge City-regions.“ *Urban Geography* 32, 2011: 80–104.
- Borén, Thomas – Young, Craig. 2016. „Conceptual export and Theory Mobilities. Exploring the Reception and Development of the ‚Creative City Thesis‘ in the Post-socialist Urban Realm.“ *Eurasian Geography and Economics* 57, 2016, 4–5: 588–606.
- Císař, Ondřej. 2013. „Postcommunism and Social Movements.“ Pp. 994–999 in David A. Snow – Donatella Della Porta – Bert Klandermans – Dough McAdam (eds.): *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Císař, Ondřej – Navrátil, Jiří. 2010. „It’s Transactions, Stupid! Networks of Czech Social Movement Organizations Twenty Years after Communism.“ Munster: ECPR Joint Session of Workshops.
- Darulová, Jolana. 2017. „Lokálne a globálne prvky súčasného zimného sviatkovania v meste.“ *Journal of Urban Ethnology* 15, 2017: 9–20.
- Evans, Graeme. 2009. „From Cultural Quarters to Creative Clusters. Creative Spaces in the New City Economy. Pp. 32–59 in Mattias Legnér (ed): *The Sustainability and Development of Cultural Quarters. International Perspectives*. Stockholm: Institute of Urban History.
- Florida, Richard. 2002. *The Rise of the Creative Class (and How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life)*. New York: Basic Books.
- Florida, Richard. 2005. *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Franco, Mário – Haase, Heiko. 2018. „Exploring Factors in the Success of Creative Incubators. A Cultural Entrepreneurship Perspective.“ *Journal of the Knowledge Economy* 9, 2018, 1: 239–262.
- Gabera, Dávid. 2021. „V Košiciach do dvoch rokov vyrastie Kreatívne centrum za 18 miliónov. Len aby to nevytláčilo tých, ktorí tvoria kultúru, varujú umelci.“. Dostupné z <https://dennikn.sk/2280051/v-kosiciach-do-dvoch-rokov-vyrastie-kreativne-centrum-za-18-milionov-len-aby-to-nevytlacilo-tych-ktori-tvorja-kulturu-varuju-umelci> [cit. 2021-02-25].

- Galloway, Susan – Dunlop, Stuart. 2007. „A Critique of Definitions of the Cultural and Creative Industries in Public Policy.“ *International Journal of Cultural Policy* 13, 2007, 1: 17–31.
- Hodkinson, Stuart – Chatterton, Paul. 2006. „Autonomy in the City? Reflections on the Social Centres Movement in the UK.“ *City* 10, 2006, 3: 305–315.
- Diviák, Tomáš – Mazák, Jaromír. 2017. „Transactional Activism without Transactions. Network Perspective on Anti-corruption Activism in the Czech Republic.“ *Social Movements Studies* 17, 2017, 17: 203–218.
- Gebhardt, Winfried. 2000. „Feste, Feiern und Events. Zur Soziologie des Außergewöhnlichkeiten.“ Pp. 17–31 in Winfried Gebhardt – Roland Hitzler – Michaela Pfadenhauer (eds.): *Events. Soziologie des Außergewöhnlichen*. Opladen: Leske & Budrich.
- Hudec, Oto – Klasová, Slávka. 2016. „Slovak Creativity Index – A PCA Based Approach.“ *European Spatial Research and Policy* 23, 2016: 47–64.
- Integrovaný regionálny operačný program, prioritná os 3 - Mobilizácia kreatívneho potenciálu v regiónoch*. Dostupné z <http://iropba.sk/operacny-program/prioritna-os-3/> [cit. 2021-02-08].
- Jacobsson, Kerstin (ed.). 2015. *Urban Grassroots Movements in Central and Eastern Europe*. Farnham: Ashgate.
- Jacobsson, Kerstin – Korolczuk, Elżbieta. 2019. „Mobilizing Grassroots in the City. Lessons for Civil Society Research in Central and Eastern Europe.“ *International Journal of Politics, Culture, and Society*, online verzia. Dostupné z <https://link.springer.com/article/10.1007/s10767-019-9320-7> [cit. 2021-02-08].
- Jocić, Nikola. 2020. „Culture-led Urban Development vs. Capital-led Colonization of Urban Space. Savamala – End of Story?“ *Urban Science* 4, 2020, 3: 35.
- Kind, Sonja – Meier Zu Köcker, Gerd. 2012. *Developing Successful Creative & Cultural Clusters. Measuring Their Outcomes and Impacts with New Framework Tools*. Berlin: Institute for Innovation and Technology.
- Kludová, Jitka. 2009. „Kreativní ekonomika a její měření.“ *Ekonomický časopis* 57, 2009, 3: 247–262.
- Kludová, Jitka. 2010. *Kreativní ekonomika*. Praha: Grada.
- Landry, Charles. 2000. *The Creative City*. London: Earthscan.
- Marková, Blanka. 2014. „Creative Clusters in the Czech Republic – Strategy for Local Development or Fashionable Concept?“ *Moravian Geographical Reports* 2014, 22: 44–50.
- Martin, Roger – Florida, Richard – Pogue, Melissa – Mellander, Charlotta. 2015. *Creativity, Clusters and the Competitive Advantage of Cities*. Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 412. London: Royal Institute of Technology + CESIS.
- Matheson, Janine – Easson, Gillian. 2015. *Creative Hubkit. Made by Hubs for Emerging Hubs*. Edinburgh: British Council.
- Mayer, Margit. 2013. „First World Urban Activism.“ *City* 17, 2013, 1: 5–19.
- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky [MK SR] – Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky [MH SR]. 2019. *Model centralizovanej podpory (Ilustratívny model fungovania kreatívnych centier v rámci PO3 IROP)*. Dostupné z <https://www.>

- culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/Priloha_7_Model_centralizovanej_podpory2.pdf [cit. 2021-02-08].
- Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky [MK SR]. 2019. *Výzva na zakladanie kreatívnych centier (centralizovaná podpora) a podpora dopytu po kreatívnej tvorbe (emerging talents)*. Dostupné z <https://www.edotacie.sk/vyzva/irop-po3-sc31-2019-49-zakladanie-kreativnych-centier-centralizovana-podpora-a-podpora-dopytu-po-kreativnej-tvorbe-emerging-talents> [cit. 2021-02-08].
- Pérez, Gina. M. 2004. *The Near Northwest Side Story. Migration, Displacement and Puerto Rican Families*. Berkeley: University of California Press.
- Petrova, Tsveta – Tarrow, Sidney. 2007. „Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity. The Puzzle of East Central Europe.“ *Comparative Political Studies* 40, 2007, 1: 74–94.
- Piotrowski, Grzegorz. 2015. „What are Eastern European Social Movements and How to Study Them?“ *Intersections* 1, 2015, 3: 4–15.
- Popelková, Katarína. 2019. „Veľká noc a spôsoby jej slávania na Slovensku v 21. storočí.“ *Národopisná revue* 29, 2019, 4: 275–286.
- Porter, Michael E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
- Rehák, Štefan. 2014. „Kreatívna trieda a kreatívne mestá. Teoretický koncept a jeho limity.“ *Sociológia* 46, 2014, 5: 599–619.
- Richards, Greg – Palmer, Robert (eds.). 2010. *Eventful Cities. Cultural Management and Urban Revitalisation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Rochovská, Alena – Ondoš, Slavomír – Miláčková, Miriam. 2013. „Zo zabudnutého módného? O gentrifikácii v súčasnom meste.“ *Acta Geographica Universitatis Comenianae* 57, 2013, 2: 135–149.
- Romein, Arie – Trip, Jan Jacob. 2012. „Theory and Practice of the Creative City Thesis. Experiences from Amsterdam and Rotterdam.“ Pp. 23–52 in Marina Van Geenhuizen – Peter Nijkamp: *Creative Knowledge Cities. Myths, Visions and Realities*. Cheltenham: E. Elgar.
- Sidorová, Milota. 2017. „Doplnkové verejné funkcie: participatívny socio-ekonomický audit územia.“ Pp. 24–41 in *Centrum metropolitných inovácií. Projekt využitia budovy internátu Račianska 80*. Bratislava: Nadácia Cvernovka.
- Sidorová, Milota et al. 2020. *Nepredať! Zve'ladi't! Niekoľko spôsobov, ako revitalizovať nevyužívané budovy a areály ve verejnom vlastníctve*. Bratislava: Nadácia Cvernovka + Trnavský kraj.
- Virani, Tarek E. 2015. *Re-articulating the Creative Hub Concept as a Model for Business Support in the Local Creative Economy. The Case of Mare Street in Hackney*. London: Queen Mary + University of London.
- Winkler, Tomáš. 2020. *Občiansky aktivizmus v súčasnom mestskom prostredí – príklad kultúrno-kreatívneho centra Nová Cvernovka*. Rkp. dizertačné práce. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV.
- Zlatá, Denisa. 2018. *Kreatívna ekonomika a jej reflexia vo verejných politikách na Slovensku*. Rkp. dizertačné práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta.